

Relatie terreinbeheerders en agrariërs

VAN PACHT NAAR PARTNERSCHAP

Samenwerking tussen agrariërs en terreinbeheerders lukt soms heel goed, en soms gaat het stroef. Op zoek naar oorzaken en nieuwe kansen sprak ik met een aantal terreinbeheerders. Op welke wijze willen terreinbeheerders samenwerken? Hoe verandert hun relatie met agrariërs? In het project Biologisch Ondernemen Noord-Holland verkennen terreinbeheerders en agrariërs met elkaar de grenzen.

Door **Henk Kloen**, CLM Onderzoek en Advies

In het project Biologisch Ondernemen Noord-Holland is samenwerking tussen agrariërs, terreinbeheerders en landgoedeigenaren een belangrijk aandachtspunt. Dit project is namelijk gericht op de groei van het areaal biologische landbouw in de provincie. Zo'n vijftig agrariërs hebben belangstelling voor omschakeling, maar om biologisch te kunnen werken, moeten zij extensiveren. Gebruik van natuurgronden is goed inpasbaar voor hen. In een seminar over samenwerking in november 2014 is een aantal valkuilen en tips benoemd. Naar aanleiding hiervan heb ik met enkele Noord-Hollandse medewerkers van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer besproken wat er in de praktijk verandert.

VAN SNIPPERPACHT NAAR DUURZAAM BEHEER

Uitbreiding van het natuurareaal ging in het verleden vaak per perceel: perceeltje hier, perceeltje daar, soms nog met de vorige beheerder er bij als pachter. Staatsbosbeheer heeft in het veenweidegebied van Noord-Holland nu bijvoorbeeld met ongeveer 400 pachters te maken. Vijf jaar geleden had Natuurmonumenten nog 80 pachters alleen al in de Vechtplassen. Maar in beide gevallen is dat aantal flink aan het dalen. De afgelopen jaren is het zelfs gehalveerd bij Natuurmonumenten. Boeren stoppen en het grondgebruik

gaat naar een buurman die vaak al pachter was. Zo wordt het aantal pachters steeds kleiner maar de oppervlakte per pachter groter. Ook de voorwaarden voor het beheer veranderen. Later maaien en een rustperiode blijven belangrijk, maar er komt minder plaats voor mest. Esther Rust is beheerteammedewerker bij Natuurmonumenten: "In de Vechtplassen is bijna alles nu botanisch beheer omdat we daar willen verschrallen. Dat betekent dus ook meteen dat boeren niet bij ons hoeven aankloppen voor mestplaatsingsruimte." In de Noord-Hollandse weidevogelgebieden van Piet Postma van Staatsbosbeheer is nog wel ruimte voor enige bemesting. Maar de toegelaten mestgift gaat omlaag en alleen ruige mest is toegestaan. De grasproductie en dus de voederwaarde voor het vee loopt terug. Postma: "Soms ervaren boeren dit als hard. Als ze dit niet willen, moeten we echter de pachtrelatie beëindigen."

Zo treedt er ook een verschuiving op in het type agrariërs dat pacht. Pacht wordt minder interessant voor melkveehouders die gaan voor hoge opbrengst. Maar er komen meer boeren met biologische landbouw, neventakken als zorglandbouw en boerderij-educatie. Extensief graslandbeheer past makkelijker in hun bedrijf, als de veehouder tenminste zelf ook over wat hoogproductiever land beschikt.

Met een goede relatie tussen pachters en eigenaar zal ook het draagvlak voor natuur groeien. Maar de huidige samenwerking moet wel een ander karakter krijgen

WILLEN TERREINBEHEERDERS VERDER?

Terreinbeheerders hebben in de loop der jaren meer grond onder hun hoede gekregen, maar de beheerinkomsten zijn niet kostendekkend. Dus wordt het ook voor Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer steeds belangrijker om efficiënt te beheeren en slimme constructies te bedenken. Passen agrariërs bij een efficiënter beheer? Iedereen spreekt hier een volmondig ja uit. Agrariërs kunnen met hun machines, vee en kennis van het gebied de beheerkosten drukken. En met een goede relatie tussen pachters en eigenaar, zal ook het draagvlak voor natuur groeien. Maar de huidige samenwerking moet wel een ander karakter krijgen, vinden Rust en Postma.

Rust: "We ontwikkelen nu een visie hoe we het beheer beter kunnen organiseren. We willen met een kleiner aantal pachters gaan werken, maar dan wel intensiever. We stellen per deelgebied ambities op, en kijken hoeveel hectares van een type beheer daarbij passen. Dit werken we uit in een tekst, met plaatjes en foto's, waarmee we letterlijk de boer op gaan. We gaan op zoek naar agrariërs die aantoonbaar passen bij dit beleid."

Ook Franke Hoekstra, accountmanager Noord-Holland van Staatsbosbeheer wil graag gebruik maken van natuurgericht ondernemerschap van agrariërs. "Een mooi voorbeeld vind ik het project waarin agrariërs samen met Landschap Noord-Holland verkennen of veenmos en lisdoddes op grond met zeer hoge waterstand vermarkt kunnen worden. Ook zelf experimenteren we met beheersvormen om samenwerking met agrariërs aantrekkelijker te maken. In het Guisveld huren we jongvee in van een aantal boeren uit de Beemster. De verzorging van het vee en het overzetten – het is hier vaarland waardoor de percelen alleen per boot zijn te bereiken – doen we zelf.

Agrariërs kunnen met hun machines, vee en kennis van het gebied de beheerkosten drukken. Foto: Dick Boschloo

In ruil voor het natuurbeheer dat past bij de terreinbeheerder, willen de agrariërs graag meer flexibiliteit in de afspraken: waarom wachten met maaien als er geen weidevogels meer op een perceel zitten?

Boeren hoeven bij Natuurmonumenten niet aan te kloppen voor mestplaatsingsruimte

Overigens valt de hoeveelheid werk nog wel tegen. Misschien kan een ondernemer die zich specialiseert in opfok van jongvee voor een aantal veehouders dit beter dan wij het doen. Natuurbeheer is gebaat bij continuïteit, we willen liever geen kortlopende contracten. We willen partners die meedenken met beheer en zelf natuurproducten kunnen ontwikkelen.”

WILLEN AGRARIËRS SAMENWERKEN?

In de landbouw vinden twee belangrijke bewegingen plaats. Door het afschaffen van de melkquota per 1 april 2015 en een piek in de melkprizen in 2014, willen veel bedrijven uitbreiden. Voortgaande mechanisatie en melkrobots maken dat mogelijk. Ze hebben dan wel extra grond nodig voor voerproductie en mestafzet, en de boeren kijken daarbij ook naar natuurgronden. Daarnaast zijn er bedrijven die zich meer richten op andere inkomsten door verbreding: zorglandbouw, recreatie, zelf producten verwerken en in eigen winkel verkopen, natuurbeheer. Beheer van natuurgrond past vaak goed bij deze bedrijven, en sommige bedrijven geven expliciet meerwaarde aan hun product met het biologische keurmerk of door te laten zien hoe in en met de natuur wordt geproduceerd. De terreinbeheerders zien vooral samenwerking met dit tweede type bedrijven groeien. Maar er zijn ook voorbeelden hoe intensieve melkveebedrijven een prima rol in natuurbeheer spelen. Nathan Krab, beheerder in de Kop van Noord-Holland voor Staatsbosbeheer: “Bij Wieringen werken we nu samen met een groot melkveebedrijf. Het bedrijf combineert zijn productiegrond prima met onze natuurgronden. Wij krijgen de ruige mest op onze grond, goed voor bodemleven en vogels. De boer ziet zelf ook dat de bodemstructuur beter wordt, en de grond 's zomers beter vocht vasthoudt.”

WAT VERANDERT ER?

Zo lang een pachter het beheer naar tevredenheid uitvoert, willen de meeste terreinbeheerders wel met hem doorgaan. Soms haken pachters af omdat de productie op de natuurgronden daalt, of de pachter er meer mest wil opbrengen dan is toegestaan. Voor nieuwe overeenkomsten streven de terreinbeheerders naar grotere eenheden. Postma: “We willen naar minder pachters, maar wel pachters met meer kennis van en affiniteit met natuurbeheer. Dit moet blijken uit al lopende samenwerking, natuurbeheer of verbreding op eigen bedrijf en bedrijfsvisie. De meest vergaande vorm is dat een agrariër een certificaat natuurbeheerder haalt. We willen wel meer kennis uitwisselen, en ook kennis van agrariërs benutten.” Inmiddels werkt Staatsbosbeheer mee aan het ontwikkelen van opleidingstrajecten voor agrariërs op verschillende niveaus.

VOORWAARDEN, EN TOCH FLEXIBEL

In ruil voor het natuurbeheer dat past bij de terreinbeheerder, willen de agrariërs graag meer flexibiliteit in de afspraken: waarom wachten met maaien als er geen weidevogels meer op een perceel zitten? Of kun je in een warm jaar waarin gras en kruiden zich snel ontwikkelen, eerder maaien dan de afgesproken datum? Terreinbeheerders willen kwaliteit, en willen waarborgen dat een pachter zijn gewin niet boven de natuurwaarde gaat stellen. Toch voelen ze wel mee, sterker nog, zoeken zij ook flexibiliteit. Nathan Krab van Staatsbosbeheer: “Eigenlijk zijn we niet zo voor één maai-datum waarop dan alles tegelijk wordt gemaaid. De officiële datum geeft houvast, maar wij zien liever dat de boeren gefaseerd maaien. In overleg kan een perceel eerder worden gemaaid, en een ander

Als een boer door natte omstandigheden niet kan maaien, kunnen terreinbeheerders helpen met aangepaste apparatuur. Foto: Henk Kloen

Foto: Dick Boschloo

perceel misschien juist een week later, bijvoorbeeld omdat daar een aantal tweede broedsels zijn. Esther Rust: "Wij nodigen pachters dan ook uitdrukkelijk uit om over dit soort zaken te bellen. Wij doen dan een ecologische check of de afwijking niet schadelijk is (zitten er bijvoorbeeld nog jonge dieren in het perceel?) en als het akkoord is sturen we snel een ontheffing. Je merkt dat agrarische bedrijven met natuur zich hierdoor steeds meer serieus genomen voelen."

Ook Hennie Olthof, adviseur agrarische zaken van Staatsbosbeheer wil flexibel met de voorwaarden omgaan: "Als wij vragen om hooibalen binnen 14 dagen na maaien weg te halen, maar het wordt opeens heel nat weer, dan hebben we liever dat de pachter het land niet kapot rijdt, maar even wacht met het weghalen. Het is zelfs denkbaar dat als een boer door natte omstandigheden niet kan maaien, dat wij dit dan komen doen met aangepaste apparatuur." Flexibiliteit inbouwen gaat gemakkelijker en is minder risicovol als het beheer in grote eenheden plaatsvindt. Ten eerste biedt het de terreinbeheerder kans om moeilijkere percelen (nat, of moeilijk bereikbaar) in beheer in een deal uit te geven samen met voor de agrariër aantrekkelijker percelen. Hoekstra: "Je kunt dan ook afspreken dat een bepaald deel iets vroeger, en een ander deel iets later dan de streefdatum wordt gemaaid. Of je spreekt af dat je een bepaalde oppervlakte met bepaald beheer pacht, maar de exacte percelen van jaar tot jaar kan wisselen. Lossere contracten afsluiten kan als er voldoende vertrouwen over en weer is".

DUURZAAM EN AANBESTEDEN?

Elkaar leren kennen, elkaars kennis en capaciteiten benutten, elkaar vertrouwen. Niemand kan daar tegen zijn, maar het gaat niet vanzelf. Terreinbeheerders bouwen liefst vertrouwen op door

in gesprek te gaan, het bedrijf te leren kennen en eerst een overeenkomst voor kortere tijd af te sluiten. Als het dan over en weer goed bevalt, kan een langere overeenkomst worden afgesloten. Agrarische ondernemers hebben baat bij langlopende contracten, dan kunnen ze ook investeringen hierop afstemmen. Geliberaliseerde pacht is het handigst, af te sluiten voor bijvoorbeeld zes jaar. Beheersvoorwaarden zijn hier in op te nemen. En de overeenkomst is ook eenvoudig te verlengen.

Terreinbeheerders voelen niet veel voor reguliere pacht vanwege de normen voor de pacht prijs en de weinige eisen die de verpachter kan stellen aan het grondgebruik. Staatsbosbeheer experimenteert tegenwoordig ook met erfpacht met een looptijd van 25 jaar. Staatsbosbeheer werkt daarvoor samen met de Vereniging Natuurboeren, die de agrariërs opleidt tot gecertificeerd natuurbeheerder. De erfpachter maakt een beheerplan en bespreekt dit met Staatsbosbeheer. De eerste vier erfpachters zijn nu aan de slag, en verzorgen zelf ook de monitoring van de bedrijfsvoering en van de natuurresultaten. Na drie jaar vindt een tussentijdse evaluatie plaats, ook al om een helder inzicht te krijgen in allerlei kosten en baten die nog niet duidelijk waren bij aanvang. Olthof van Staatsbosbeheer: "Tussentijdse evaluatie is een noodzakelijke stap in dit experiment, maar het risico zou normaliter voor de ondernemer moeten zijn." Volgens Hoekstra zijn de meningen over erfpacht binnen Staatsbosbeheer verdeeld. Voordeel is dat de langdurige afspraken ruimte bieden voor natuurgericht ondernemen en kostenefficiënt beheer kan leveren. Nadeel is dat bijstellen in een lopende erfpacht lastig is te regelen. Voor Jan Spijkerboer, adviseur verwervingen en vastgoed bij Natuurmonumenten weegt dit nadeel ook zwaar. "Al is erfpacht soms denkbaar als de erfpachter ook eigen percelen met natuurmaatregelen in de overeenkomst inbrengt."

Steeds meer bedrijven richten zich op andere inkomsten door verbreding: zorglandbouw, recreatie, zelf producten verwerken en in eigen winkel verkopen, natuurbeheer. Foto: Henk Kloen

Flexibiliteit inbouwen gaat gemakkelijker en is minder risicovol als het beheer in grote eenheden plaatsvindt

Als een terreinbeheerder een relatie wil aangaan met een agrarisch bedrijf moeten kwaliteit en kennis vooropstaan. Een ondernemer uit de streek zelf, die de mensen in de streek kent, en kennis van het terrein heeft. Sander Seure, rentmeester bij Natuurmonumenten: "Bij gelijke geschiktheid voor kennis en kwaliteit kiezen wij vervolgens het liefst voor biologische teelt. Het levert een goed imago, er is vaak verkoop van eigen (streek)producten, geen gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen en minder medicijngebruik bij het vee. De persoon achter het bedrijf blijft echter belangrijk."

Zou je het beheer van natuur willen aanbesteden via openbare inschrijving, mede op basis van dergelijke kenmerken? Spijkerboer: "Alsjeblift niet, we willen maatwerk en geen tijd aan procedures verspelen. Aanbesteding is een slechte basis voor vertrouwen. Bovendien staat de kwaliteit voorop. Bij voldoende vertrouwen en kwaliteit komen we snel uit de pachtprijs." Staatsbosbeheer is niet enthousiast over aanbesteding, maar twijfelt. Het krijgt als overheidsinstelling steeds meer met aanbestedingsregels te maken, en

ze hebben laatst bij een aanbesteding grote prijsverschillen gezien voor een verder gelijkwaardig aanbod. In die zin zou een aanbestedingsprocedure wel eens financieel aantrekkelijk kunnen zijn.

NIEUWE NATUUR

Het terreinbeheer krijgt langzaam vastere vorm na de golf van aankopen in de periode tot 2010. Maar er zijn nog steeds gebieden die nog niet voor het natuurdoel ingericht zijn, waar bijvoorbeeld nog agrarische percelen tussen de natuurpercelen liggen. Spijkerboer: "In deze gebieden willen we ruimte houden om het beheer te wijzigen. Hier is het belangrijk om samen met bedrijven in het gebiedsproces te stappen, en een plan te maken hoe zowel bedrijven als natuur zich kunnen ontwikkelen. We hoeven niet de laatste gronden te verwerven, de natuurdoelen staan voorop." In sommige van deze gebieden is de provincie met de overdracht van gronden van Bureau Beheer Landbouwgronden in januari 2015 nu ook grondeigenaar geworden. Hier pakt de provincie de regie nu op. Zij gaat in overleg met grondeigenaren om te kijken hoe de natuurdoelen te realiseren zijn en of bedrijven zelf een rol in natuurbeheer willen spelen. Bovendien kan de provincie zoeken naar mensen die de 'nieuwe' provinciale gronden in eigendom of beheer kan nemen. Toekomstgerichte ondernemers en flexibele terreinbeheerders staan klaar om dit proces in te gaan.

Henk Kloen werkt bij CLM Onderzoek en Advies bv.
Info over Biologisch Ondernemen Noord-Holland en natuurbeheer op:
www.clm.nl/thema-s/natuur-landschap/samenwerking-natuurbeheer